

HEGEMONIA W ARKTYCE JAKO WSPÓŁCZESNE WYZWANIE BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO – WYSIŁKI ROSYJSKIE¹

HEGEMONY IN THE ARCTIC AS A CONTEMPORARY CHALLENGE OF INTERNATIONAL SECURITY – RUSSIAN EFFORTS

Streszczenie: Stworzenie kompletnej, przedmiotowej matrycy wyzwań bezpieczeństwa międzynarodowego jest zadaniem obiektywnie wykonalnym. O wiele trudniej przychodzi badaczom rozwijanie refleksji strategicznej i stwarzanie wiarygodnych projekcji ewolucji tychże wyzwań oraz nakreślanie rzetelnych scenariuszy. Z pewnością komplikuje to przenikanie się wielu z nich. Wówczas właściwe zdaje się traktowanie tej synergii jako pewnego holistycznego kompleksu wyzwań. Niewątpliwie, spłot ważkich czynników ekologicznych, gospodarczych, politycznych, technologicznych, a przede wszystkim militarnych (oraz wielu innych) powinien sytuować Arktykę w czołówce takich analitycznych i prognostycznych zestawień. Artykuł porusza zagadnienie potencjalnej hegemonii w Arktyce, a dokładniej – perspektywy rosyjskiej dominacji w tym regionie i jej implikacji dla regionalnego systemu bezpieczeństwa (docelowo niezwykle istotnego dla systemu bezpieczeństwa globalnego).

Słowa kluczowe: *Arktyka, hegemonia, Federacja Rosyjska, surowce energetyczne, geopolityka*

Abstract: The creation of a complete, objective matrix of international security challenges is an objectively feasible task. It is much harder for researchers to develop strategic reflection and create reliable projections of the evolution of these challenges and to draw up reliable scenarios. This certainly complicates the interpenetration of many of them. It seems then appropriate to treat this synergy as a certain holistic complex of challenges. Undoubtedly, a combination of important environmental, economic, political, technological and, above all, military factors (and many others) should place the Arctic at the forefront of such analytical and prognostic combinations. The article discusses the issue of potential hegemony in the Arctic, and more specifically -- the prospects of Russian domination in this region and its implications for the regional security system (ultimately extremely important for the global security system).

Key words: *Arctic, hegemony, Russian Federation, natural resources, geopolitics*

¹ Wyniki badań zrealizowane w ramach tematu badawczego nr 196/17/MN, zostały sfinansowane z dotacji na naukę, przyznanej przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Wstęp

Środowisko przyrodnicze i środowisko antropogeniczne są wzajemnie warunkującymi się komponentami szerszego globalnego systemu bezpieczeństwa. Prognozy badaczy różnych dziedzin wskazują, że bezpieczeństwo ekologiczne może stanowić w kolejnych dekadach zmienną coraz większych ilości symulacji poświęconych rozwojowi cywilizacyjnemu. Może stanowić jeden z ważniejszych wymiarów rzeczywistości wpływających na poczucie bezpieczeństwa jednostki, ale przede wszystkim odkrywać nowe strefy rywalizacji. Skrajnie – generować ostre spięcia o dobra egzystencjalne². Przewiduje się, że istotnie, budowanie bezpieczeństwa narodowego i bezpieczeństwa międzynarodowego w oparciu o czynniki „ekosystemowe” będzie już nie tyle implikacją zaborczości, rywalizacji czy władzy, ale być może wizytówką i przejawem dojrzałej kultury strategicznej³.

Przedmiotem tego artykułu będzie zjawisko interferowania między ekosystemem Dalekiej Północy – *stricte* Arktyki a strukturą systemu bezpieczeństwa regionalnego. Relacja ta może mieć ogromne znaczenie nie tylko dla procesu formowania obecnego kształtu świata, ale także jego przyszłości. Już na wstępie należałoby zadać pytanie, które żywioły są łatwiejsze do ujarznienia – te pochodzące ze środowiska naturalnego, czy te związane z odwiecznym dążeniem poszczególnych grup społecznych czy narodów do akumulacji swojej potęgi?

Analiza sytuacji w tym niezwykle istotnym fragmencie Ziemi jest ważnym zadaniem z racji szerokiego konglomeratu uwarunkowań – „sił sprawczych”, których dynamizm strukturalny może wpływać na sytuację poza regionem. Bezpieczeństwo międzynarodowe w Arktyce jest bowiem determinowane, oprócz spektrum decyzji okoopolitycznych, przede wszystkim ewolucją stanu środowiska przyrodniczego – biosfery, litosfery, hydrosfery i atmosfery⁴. Z punktu widzenia poznania potencjalnych efektów spotkania tych dwóch światów, mogą wypłynąć szczególnie interesujące wnioski.

W związku z powyższym autor chciałby zwrócić uwagę na zestawienie trzech konstruktów współczesnych nauk o bezpieczeństwie, na podstawie których można oprzeć aspekty metodologiczne artykułu. Są nimi „ład pokojowy”, „pulsowanie bezpieczeństwa” i „hegemonia” w stosunkach międzynarodowych. W nawiązaniu do pierwszego należy postawić problem badawczy umożliwiający zadanie pytania: jak zapewnić

² R. Wróblewski, *Wprowadzenie do nauk o bezpieczeństwie*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 2017, s. 308-318.

³ M. Modrzejewska, *Pojęcie zagrożenia i bezpieczeństwa w ujęciu prakseologicznym*, [w:] *Bezpieczeństwo – współczesne wymiary*, J. Osiński (red.), Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2014, s. 15-21.

⁴ L.K. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2017, s. 119-144.

sprawiedliwy i stabilny ład w Arktyce?⁵ Zważywszy na termin drugi – „pulsację bezpieczeństwa” – należy zapytać: o pulsowaniu jakich tendencji w dziedzinie bezpieczeństwa można mówić w obecnej Arktyce?⁶ Dopelniającym sceneryę czynnikiem jest fakt wystąpienia na pozycję zdecydowanego lidera, a według niektórych hegemonia, którym ma szansę się stać Federacja Rosyjska. W literaturze przedmiotu hegemonia została opisana do tej pory ambiwalentnie. Znajdują się apologety jej zbawiennego wpływu dla stabilności systemowej, jak i autorzy wskazujący na jej atrybuty negatywne. Zgromadzony przez hegemonia potencjał generuje względem peletonu taki komfort, który prędzej czy później może, lecz nie musi, implikować skrajne formy kształtowania i egzekwowania zasad oraz mechanizmów w systemie międzynarodowym, w czym hegemon *de facto* zgromadził największą siłę. Dlatego stosownym jest zapytać, jakie szanse na hegemonię w Arktyce ma Rosja i jakie niesłoby to implikacje?⁷

Należy oczekiwać, że bardzo trudno będzie Rosji zdywersyfikować w kolejnych dekadach jej makroekonomiczną strukturę gospodarki, której fundamentem są węglowodory i ich eksport, dlatego zasobne koło podbiegunowe północne – Arktyka będzie jedną z jej priorytetowych orientacji i skoordynowanych działań, ukierunkowanych na objęcie jej rosyjską jurysdykcją. W cieniu metod formalnoprawnych Federacja Rosyjska prowadzi rozciągniętą w czasie grę akumulacji instrumentarium militarnego, docelowo mogącego stanowić atut przewagi. Jednak do realnej, pełnej hegemonii w Arktyce, czyli systemowej dominacji nad podmiotami i zasobami, potrzebna jest nie tylko zręczność eksploracji naukowej czy argumentacji literą prawa, militarnej zdolności szantażowania czy zdominowania szlaków handlowych, ale przede wszystkim technologiczne, praktyczne zdolności eksploatacji bogactw w skrajnym entourage’u.

Arktyka jako strategiczna arena bezpieczeństwa międzynarodowego

Znamienne refleksje płyną w tym aspekcie od Ryszarda Wróblewskiego, który zauważa, że gros zadań badawczych nauk o bezpieczeństwie powinna zostać zogniskowana na prognozowaniu przyszłości (m.in. poprzez instrumentarium „planowania wstecznego”), które jawi się jako główne zadanie eksperckie, ale też wręcz cywilizacyjne.

⁵ Szerzej: J. Kukułka, *Pojęcie i istota międzynarodowego ładu pokojowego*, [w:] *Pokój w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, J. Kukułka (red.), Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1991, s. 298.

⁶ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2011, s. 58.

⁷ W. Michnik, *Hegemonia*, [w:] *Leksykon bezpieczeństwa – wybrane pojęcia*, K. Dziubińska i inni (red.), Kielce 2017, s. 175.

Szczególnie, że na rosnącą ilość elementów megatrendów cywilizacyjnych ludzkość zyskuje realną sterowność⁸.

Co się tyczy Rosji – okres strategicznej inercji związanej z brakiem możliwości precyzyjnego określenia swojej roli we współczesnym świecie, co miało miejsce w latach dziewięćdziesiątych minionego stulecia w Rosji, obiektywnie minął. Nie jest to już nawet etap dynamizowania pewnych działań. Coraz bardziej widoczna jest determinacja i sukcesy w realizowaniu jasno nakreślonej strategii geopolitycznej, której częścią jest instalacja rosyjskich zasobów technologiczno-militarnych w strategicznych geopolitycznych przyczółkach. Jednym z ich rodzajów są akweny morskie, takie jak Morze Bałtyckie⁹ czy Morze Czarne, ale także, bądź przede wszystkim – Arktyka. Każdy z nich służy Federacji Rosyjskiej do osiągnięcia synergicznych celów. Jednak przypadek Dalekiej Północy jest wyjątkowy. Pretekstem do takiej hierarchizacji jest potencjał strategiczny tego obszaru globu.

Przestrzeń Arktyki jest źródłem wielu bogactw oraz odślanających się walorów geostrategicznych, co generuje zainteresowanie rosnącej liczby aktorów sceny międzynarodowej, szczególnie w obrębie północnego koła podbiegunowego. Zainteresowanie Arktyką może być tym samym traktowane jako przejaw troski o przyszłość dziedzictwa (i strategiczne bogactwa) ludzkości, ale także jako partykularna-narodowa kampania zabezpieczenia i maksymalizacji swojej potęgi w przyszłości.

Nie dziwi zatem opinia Romana Kiliska, że Arktyka jest na dobrej drodze, by zaznaczyć się w historii XXI wieku jako centrum światowej polityki¹⁰. Uwagę na ważkość tego regionu zwraca Raport Globalnych Ryzyk (The Global Risk Report), opublikowany po Światowym Forum Ekonomicznym w 2017 roku. Jednym z naczelnych „ryzyk geopolitycznych” jest osłabienie zaufania międzynarodowego, między innymi przez stosowanie technologii podwójnego zastosowania – co raport wyszczególniająco stosuje do Arktyki (obok np. tendencji do unilateralnych działań państw, kompaktowości zagrożeń czy inercji organizacji międzynarodowych)¹¹.

Obecne znaczenie Arktyki stale postępuje. Przykładowo, w czasie zimnej wojny była ona przede wszystkim atrakcyjna strategicznie dla militarnej rozgrywki między

⁸ R. Wróblewski, *Zarządzanie bezpieczeństwem narodowym (aspekty przedmiotowe i metodologiczne)*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, t. IV, P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda (red.), Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012, s. 63.

⁹ Szerzej: H. Bukowiecka, *Polityka Federacji Rosyjskiej w regionie Morza Bałtyckiego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.

¹⁰ R. Kilisek, *Why is the Arctic at the center of world politics?*, <https://breakingenergy.com/2014/10/07/why-is-the-arctic-at-the-center-of-world-politics/> (dostęp: 17.12.2017).

¹¹ *The Global Risk Report 2017. 12th Edition*, Cologny/Geneva 2017, s. 16, http://www3.weforum.org/docs/GRR17_Report_web.pdf (dostęp: 17.12.2017).

dwoma podmiotami: ZSRR i USA – z racji korzystnych trajektorii rażenia ich rakiet balistycznych oraz szans wynikających z niespodziewanych ataków przy użyciu okrętów podwodnych¹². Po okresie dekady marginalizacji w latach dziewięćdziesiątych, Arktyka wraca na mapę świata jako arena, z którą wiąże się coraz więcej newralgicznych procesów globalnych, co potwierdza rosnące zainteresowanie coraz większej liczby – często egzotycznych – państw oraz transnarodowych, onipotentnych korporacji. Swoje zainteresowanie strategiczne, wyrażane m.in. w dokumentach bezpieczeństwa podkreślają: Kanada, Norwegia, Stany Zjednoczone, Rosja czy Dania, ale także Islandia, Szwecja, Finlandia, Wielka Brytania, Francja, Holandia, Polska, państwa azjatyckie, tj. Chiny, Japonia, Korea Południowa oraz Indie, oceaniczna Australia, Egipt (z racji zagrożenia obecnej trajektorii handlowej via Kanał Sueski), ale także państwa *de facto* bliskie drugiemu biegunowi, czyli Chile czy RPA¹³.

Tym samym można skonstatować, iż w świadomości międzynarodowej rośnie przeświadczenie o tym, że obligatoryjnym zadaniem jest włączenie Arktyki w swoje strategiczne kalkulacje. Choć, jak zauważa Robert Jakimowicz, realny wpływ na arktyczne rozstrzygnięcia przypadną w udziale państwom dysponującym niezbędną triadą w tej części świata: po pierwsze kapitałem – napędzającym zdolności technologiczne (po drugie) oraz siłą twardego (wojskowego) ochraniają realizację arktycznych projektów¹⁴. Tym samym, za Morgan Felt-Malek, można zauważyć, że instrumentarium siłowe i miękkie – idzie „ręka w rękę”¹⁵.

Sytuacja w Arktyce niemal każdego dnia balansuje między pozorami współpracy a podprogowej rywalizacji¹⁶. Spełnieniem arktycznego wyścigu może być dla państw uzyskanie niepodważalnego prawa do czerpania z surowcowego „spichlerza świata” – jakim zdaje się być Arktyka, przejęcia (ze wszystkimi formalnoprawnymi implikacjami tranzytowymi) kontroli nad szlakami arterii północnych (tzw. Przejściem Północno-Za-

¹² K. Kubiak, *Interesy i spory państw w Arktyce w pierwszych dekadach XXI wieku*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2012, s. 49.

¹³ A.P. Spohr et al., *The Militarization of the Arctic: Political, Economic and Climate Challenges*, “UFRGS Model United Nations Journal” 2013, Vol. 1, p. 52-62, <https://www.ufrgs.br/ufrgsmun/2013/wp-content/uploads/2013/10/The-Militarization-of-the-Arctic-Political-Economic-and-Climate-Changes.pdf> (dostęp: 17.12.2017).

¹⁴ R. Jakimowicz, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec regionu Azji i Pacyfiku, Azji Centralnej i Arktyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, s. 266.

¹⁵ M. Fert-Malka, *Russia's Arctic: Soft and Hard Power Go Hand in Hand*, <http://www.worldpolicy.org/blog/2017/01/18/russias-arctic-soft-and-hard-power-go-hand-in-hand> (dostęp: 18.12.2017).

¹⁶ S.R. Closson, *Kennan Cable No.24: Russian foreign policy in the Arctic: Balancing Cooperation and Competition*, <https://www.wilsoncenter.org/publication/kennan-cable-no24-russian-foreign-policy-the-arctic-balancing-cooperation-and> (dostęp: 27.12.2017).

chodnim oraz Przejściem Północno-Wschodnim), a także rozszerzenie obecności kontyngentów naukowych i militarnych za granicami, szczególnie ważne dla mocarstw. Państwem o takiej orientacji jest wśród wcześniej wymienionych Rosja, która nawet w zestawieniu z Chinami czy USA, realizuje w Arktyce mocarstwową politykę w pełnym tego słowa znaczeniu. W każdym aspekcie „triady hegemoni” w Arktyce Federacja Rosyjska jest coraz dalej przed arktycznym peletonem¹⁷.

Rosja w Arktyce – zarys ambicji i przedsięwzięć

Wszystkie ważniejsze dokumenty strategiczne Federacji Rosyjskiej zawierają zapisy dotyczące rosyjskich intencji lub diagnozy sytuacji w Arktyce. W porównaniu z „Koncepcją polityki zagranicznej” z 2013 roku, zdaniem Anny Marii Dyner, dokument z 2017 roku znacznie bardziej eksponuje rolę regionu arktycznego dla Rosji na tle wielu priorytetów geopolitycznych na świecie. Symptomatyczne jest w niej, zdaniem Dyner, zdiagnozowanie perspektywy intensyfikacji arktycznej konkurencji, w tym szczególnie zaostrzenia wyścigu zbrojeń oraz eksploatacji surowców¹⁸. Jeśli chodzi o sferę militarną sytuacji w Arktyce, to syntetycznie, ale precyzyjnie wyjaśnia ją „Doktryna Wojenna FR”. Do strategicznych obowiązków rosyjskich sił zbrojnych należy od 2014 roku troska o interesy narodowe Rosji w Arktyce¹⁹.

Dalszych wskazówek co do znaczenia Arktyki dla Rosji należy szukać w „Strategii Bezpieczeństwa Ekonomicznego” do 2030 roku. Jako jeden z kilkunastu desygnatów bezpieczeństwa ekonomicznego Rosjanie wymieniają maksymalne wykorzystanie ekonomicznego potencjału m.in. skrajnej północy Rosji²⁰. Zaś jako jedno z naczelných zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego Kreml traktuje widmo

¹⁷ L.P. Jacob, *Keys to Understanding Russia's Arctic Policy*, <http://natoassociation.ca/keys-to-understanding-russias-arctic-policy/> (dostęp: 17.12.2017).

¹⁸ A.M. Dyner, *Nowa koncepcja rosyjskiej polityki zagranicznej*, „Biuletyn PISM” 2017, nr 1 (1443), <https://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-1-1443> (dostęp: 18.12.2017).

¹⁹ *Военная доктрина Российской Федерации*, Федеральный выпуск № 6570 (298), 30 декабря 2014 г., <https://www.rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html> (dostęp: 29.12.2017).

²⁰ *Указ Президента Российской Федерации от 13 мая 2017 года № 208 "О Стратегии экономической безопасности Российской Федерации на период до 2030 года"*, с. 12, <https://cdnimg.rg.ru/pril/140/28/53/strategiya2030.pdf> (dostęp: 27.12.2017).

wyczerpania modelu, którego fundamentem jest eksport i handel surowcami energetycznymi²¹ (choć jednym z najnowszych celów jest rosyjska eksportowa konkurencyjność na rynku LNG²²).

Ponadto od 2014 roku wcielane w życie są zapisy „Strategii Rozwoju Arktyki FR”. Do jej priorytetów, które mają zostać zweryfikowane w 2020 roku, należą: socjalno-ekonomiczne rozwinięcie strefy arktycznej, utworzenie infrastruktury telekomunikacyjno-informacyjnej w Arktyce, rozwój technologiczno-naukowy, bezpieczeństwo ekologiczne, współpraca międzynarodowa w Arktyce oraz, co zdaje się być wyjątkowo ważne dla Rosji, bezpieczeństwo militarne oraz zabezpieczenie arktycznych granic Rosji²³.

Warto zaznaczyć, że w sąsiedztwie północnego koła podbiegunowego zamieszkuje ok. 2 milionów ludzi, z czego połowa to obywatele Federacji Rosyjskiej, co jest dodatkowym argumentem przemawiającym za zdwojonymi wysiłkami w Arktyce²⁴, które opierają się na szerokim wachlarzu przedsięwzięć, czerpiących z każdego rodzaju siły i wpływu w stosunkach międzynarodowych.

Klasyfikując spektrum niemilitarnych rosyjskich aktywności względem budowy jej pozycji w tym regionie, Cadra Peterson-McDaniel zwraca uwagę na pięć sfer²⁵:

- dialog kulturowy oraz wspieranie warunków bytowania rdzennej ludności arktycznej;
- akcentowanie rosyjskiego wkładu w eksplorację Arktyki – odwoływanie się do arktycznej tożsamości;
- promowanie rozwiązań implementujących zrównoważony i ekologiczny rozwój Arktyki;
- inicjowanie szeregu przedsięwzięć naukowych i edukacyjnych (ekspedycje, działalność propagatorska pływającego „Arctic Floating University”, naukowe stacje badawcze);

²¹ Е. Слободян, *Стратегия экономической безопасности России до 2030 года*. Справка, http://www.aif.ru/dontknows/file/strategiya_ekonomicheskoy_bezopasnosti_rossii_do_2030_goda_spravka (dostęp: 28.12.2017).

²² J. Ambrose, *Russia's eyes global gas dominance with first export from \$27 bn Arctic LNG project*, <http://www.telegraph.co.uk/business/2017/12/05/russia-eyes-global-gas-dominance-first-export-27bn-arctic-lng/> (dostęp: 27.12.2017).

²³ *О стратегии развития Арктической зоны Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности на период до 2020 года*, <http://government.ru/info/18360/> (dostęp: 14.01.2018)

²⁴ E. Roston, B. Migliozi, *How Melting Arctic Changes Everything*, Part II, *The Political Arctic*, <https://www.bloomberg.com/graphics/2017-arctic/the-political-arctic/> (dostęp: 16.12.2017).

²⁵ C. Peterson McDaniel, *Russia's Arctic Strategy: An Analysis of the Role of Diplomatic, Cooperative, and Domestic Policies*, <https://www.thearcticinstitute.org/russias-arctic-strategy-analysis-role-diplomatic-cooperative-domestic-policies/> (dostęp: 18.12.17).

- prowadzenie złożonych zabiegów dyplomatycznych wśród zainteresowanych (szczególnie na forum Rady Arktycznej, ONZ oraz podczas spotkań bilateralnych).

Szczególnym celem „polubownego” ustalenia zakresu uprawnień narodów w Arktyce jest formalne uznanie, poprzedzone wykazaną argumentacją naukową, państwowej jurysdykcji powierzchni szelfu kontynentalnego, który to stanowi w prawie międzynarodowym naturalne przedłużenie faktycznych granic państw. Można więc powiedzieć, że wymienione wcześniej działania są wsparciem negocjacyjnym, kreującym atmosferę zasadności i sprawiedliwości roszczeń.

Wizerunkową klamrą kompozycyjną, zamykającą pewien etap i otwierającą nowy, było zatknięcie w 2007 roku przy użyciu batyskafu rosyjskiej flagi w arktycznych głębinach.

W tle czynności merytorycznych i PR-owych część państw realizuje twarde zabiegi na rzecz uznania swoich racji. Tymi działaniami są ruchy militarne, w których Rosja zdecydowanie przoduje²⁶.

W zabezpieczeniu starań dotyczących m. in. Grzbietu Łomonosowa w Arktyce, aktywnie angażowane są siły zbrojne Federacji Rosyjskiej. W zasadzie od desantu na wyspie Kotelnyj w 2012 roku ma miejsce regularne akcentowanie rosyjskiej obecności wojskowej. Jak analizuje Michał Żeliszewski, Kreml czyni to np. poprzez rozszerzanie infrastruktury wojskowej, m.in. budowę baz wojskowych, rozlokowanie radarów i systemów ochrony obrony powietrznej, wzmocnienie arktycznych granic usługami Federalnej Służby Bezpieczeństwa, jak również wzmoczoną względem *de facto* martwego okresu przed 2001 roku – obecność okrętów podwodnych, jak i nawodnych. Pojedyncze, sektorowe militarne działania Rosji zunifikowało utworzenie w 2014 dowództwa arktycznego²⁷.

Właśnie działania Floty Północnej jawią się według ekspertów, m.in. admirała Jonathana Greenerta czy generała Philipa Breedlova, jako główny instrument perswadowania rosyjskiej wizji przyszłości Arktyki. Choć północ Rosji ma być wzmocniona przez m.in. bazę bezzałogowych systemów rozpoznania lotniczego (z lokalizacją na Czukotce), nagromadzenie w bliskości Półwyspu Kolskiego międzykontynentalnych rakiet balistycznych, gros funkcjonalnych zadań na rzecz rosyjskiej ekspansji w Arktyce i północny szlaku morskim przejęło 41 okrętów podwodnych (tj. np. Jurij Dołgorukij o napędzie atomowym czy okrętów wyposażonych w systemów „Kalibr” – docelowo rażących

²⁶ W. Chaber, *Rywalizacja o wpływy w rejonie Arktyki*, <http://psz.pl/115-strefa-wiedzy/rywalizacja-o-wplywy-w-rejonie-arktyki> (dostęp: 18.12.2017).

²⁷ M. Żeliszewski, *Rosja w Arktyce*, <https://sztab.org/rosja-w-arktyce/> (dostęp: 18.12.2017).

obiekty morskie i lądowe) oraz 38 okrętów nawodnych. Część z nich jest elementem tzw. triady atomowej FR. Rozpatrując szerzej, również jako mechanizm strategii antystępowej A2/D2²⁸. Tzw. fazę defensywną tego procesu ma umożliwić rozwój sieci radarów na daleko wysuniętych rosyjskich punktach arktycznych, tj. Wyspy Nowosyberyjskie, Wrangla, Franciszka Józefa, Ziemia Północna czy Przylądek Schmidta²⁹.

Militarnym *novum*, tym razem w wariacie ofensywnym, także przewidzianym na 2018 rok, ma być objęcie arktycznej części rosyjskiego nieba systemem obrony przeciwlotniczej Tor-M2DT, który nawet w skrajnych warunkach zakłóceń radioelektrycznych będzie zdolny niszczyć bomby i obiekty bezzałogowe odległe nawet o 12 km³⁰. Niewielu badaczy wskazuje ponadto na program wykorzystania sił specjalnych w Arktyce, który niebawem będzie realizowany dekadę³¹. Mimo że NATO i USA posiadają większe zdolności technologiczne, brak priorytetowości Arktyki w polityce innych państw powoduje, że Rosja uzyskuje tam obiektywną przewagę *de facto* niskimi kosztami³².

Dodatkowo rosyjski prymat w Arktyce wyraża liczebność i funkcjonalność floty lodolamaczy, których, jak zauważa Joseph Micallef, pod białą-niebiesko-czerwoną banderą pływa więcej niż pod pozostałymi barwami na świecie łącznie. Należą do nich także unikalne lodolamacze, zdolne do torowania drogi statkom przez cały rok kalendarzowy³³. Dalsze priorytety, do których należeć będzie militarna i logistyczna nuklearyzacja, uzależnione będą, zdaniem Pavla Baeva, od płynności finansowania tych projektów³⁴.

Arktyka – między „połączeniem” a projekcją sił. Synteza konsekwencji

Obierając perspektywę antycypacji możliwej hierarchii geopolitycznej w Arktyce, należy uwzględnić szerszy kontekst geopolityczny obecnego ładu światowego.

²⁸ L. Maxey, *Kremlin and U.S. Circle Each Other in Warming Arctic*, <https://www.thecipherbrief.com/kremlin-u-s-circle-warming-arctic> (dostęp: 08.02.2018).

²⁹ *Rosja: niebo nad Arktyką pod kontrolą całą dobę*, <http://www.defence24.pl/716348,rosja-niebo-nad-arktyka-pod-kontrola-cala-dobe> (dostęp: 27.12.2017).

³⁰ *Arktyczne Tory dla żołnierzy operujących na północy Rosji*, <http://www.defence24.pl/arktyczne-tory-dla-zolnierzy-operujacych-na-polnocy-rosji> (dostęp: 07.01.2018).

³¹ S.T. Weezeman, *Military capabilities in the Arctic: a New Cold War in the High North?*, Solna 2016, p. 13-16, <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/SIPRI%20Military-capabilities-in-the-Arctic.pdf> (dostęp: 19.12.2017).

³² J. Staun, *Russia's Strategy in the Arctic*, Copenhagen 2015, p. 29-30, https://pure.fak.dk/ws/files/7120599/Russias_Strategy_in_the_Arctic.pdf (dostęp: 18.12.2017).

³³ J.V. Micallef, *Polar Politics: The Competition to the Arctic Heats Up*, https://www.huffingtonpost.com/joseph-v-micallef/polar-politics-the-compet_b_11920192.html (dostęp: 16.12.2017).

³⁴ P.K. Baev, *Militarization and Nuclearization: The Key Feature of The Russian Arctic*, <https://jamestown.org/program/militarization-nuclearization-key-features-russian-arctic/> (dostęp: 17.12.2017).

Relacje w Arktyce to *de facto* wypadkowa relacji natowsko-rosyjsko-chińskich, a więc głównych podmiotów ładu międzynarodowego w ogóle. Relacje rosyjsko-chińskie na Bliskim Wschodzie czy w kontekście Korei Północnej pokazały, że mają duży potencjał, bilansując zachodnią dominację w wielu dziedzinach³⁵.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że arktyczni przedstawiciele NATO w tym regionie nie są monolitem. Również między nimi występują wzajemne roszczenia, co Rosja może pożytkować w polityce zagranicznej dotyczącej Arktyki. Duży potencjał poróżnienia leży np. w relacji spornej delimitacji rosyjsko-kanadyjskiej, co powoduje po stronie Kanady gorączkową próbę odbudowy infrastruktury logistyczno-militarnej na kierunku arktycznym³⁶.

Państwem szczególnie zainteresowanym przeniesieniem rozstrzygnięć arktycznych na poziom relacji NATO-Rosja zainteresowana jest, zdaniem Justyny Gotkowskiej, Norwegia. Obszarem o szczególnym strategicznym znaczeniu dla Norwegii jest zde-militaryzowany archipeląg Svalbard, z niewralgicznym znaczeniem Wyspy Spitsbergen³⁷.

Swoją partykularną opinię o niekorzystnym kierunku transformacji układu sił w Arktyce zaprezentowali w 2017 roku Brytyjczycy. Brytyjska diagnoza zakłada konieczność prowadzenia pogłębionego dialogu z Rosją, połączonego z wybadaniem jej realnych intencji względem Arktyki. Innym postulatem Brytyjczyków jest wplecenie odniesień do Arktyki w przyszłej aktualizacji koncepcji strategicznej Sojuszu, a także bliskiej synchronizacji polityk bezpieczeństwa i współpracy z państwami z arktycznego sąsiedztwa NATO, czyli państwami polityki neutralności – Finlandią i Szwecją³⁸.

Natomiast w nowym arktycznym rozdaniu strona rosyjska liczy właśnie na możliwość nawiązania strategicznej arktycznej koalicji z jednym z tych państw, mianowicie Finlandią, szczególnie w aspekcie technologicznym. Za tą kooperacją przemawia nie tylko geograficzna bliskość, ale także tradycyjna pragmatyczność relacji między oboma państwami³⁹.

³⁵ S. Pezard et al., *Maintaining Arctic Cooperation with Russia. Planning for Regional Change in the Far North*, Santa Monica 2017, p. 50-59, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1700/RR1731/RAND_RR1731.pdf (dostęp: 19.12.2017).

³⁶ A. Braun, S. Blank, *Why is Russia getting ready for war in the Arctic?*, <https://ipolitics.ca/2017/02/27/why-is-russia-getting-ready-for-war-in-the-arctic/> (dostęp: 17.12.17).

³⁷ J. Gotkowska, *Osło się zbroi. Co słyhać na Dalekiej Północy, czyli norweska polityka bezpieczeństwa*, „Polska Zbrojna”, nr 1, styczeń 2017, s. 110-112, <https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/norwegia.pdf> (dostęp: 18.12.17).

³⁸ A. Foxall, *Russia's Policies towards a Changing Arctic: Implications for UK Security*, *Russia Studies Centre. Research Paper No. 12*, 2017, s. 13-14, <http://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2017/09/Russias-Policies-towards-a-Changing-Arctic-1.pdf> (dostęp: 18.12.17).

³⁹ K. Synberg, *Finnish-Russian co-operation opportunities in the Arctic region* [w:] *Special issue on the future of the Arctic*, E. Laaksonen (ed.), November 2014, Issue no. 5, Turku 2014, s. 11,

Niewątpliwie ważnym czynnikiem zmian, podobnie jak w innych obszarach globalnej polityki, tak również w Arktyce, pozostaną Stany Zjednoczone. W przeciwieństwie do pozimnowojennej zachowawczości (i peryferyjności Arktyki w hierarchii przemysłowej, polityki zagranicznej i obronnej) wobec tego regionu, przewiduje się intensyfikację zainteresowania obecnej administracji USA w najbliższych latach⁴⁰. Przede wszystkim z racji „biznesowej” orientacji prezydenta Trumpa oraz Rexa Tillersona (będącego *de facto* prezesem Exxon Mobile), ale przede wszystkim w kontekście rewolucji w amerykańskiej polityce energetycznej, ukierunkowanej na wzrost energetycznej autarkii, oraz przywiązywanie mniejszej wagi do kwestii klimatycznych. Arktyka może stać się dla USA areną równoważenia bliskowschodniego lobby energetycznego kartelu OPEC⁴¹. Poza tym nową jakością jest zaangażowanie gracza, jakim są w Arktyce Chiny. Uzyskały one status stałego obserwatora w multilateralnym gremium dialogu – Radzie Arktycznej, a ponadto nawiązują pragmatyczne porozumienia o współpracy z państwami w Arktyce, m.in. z Islandią, którą Chińczycy przewidzieli jako swoją arktyczną forpocztę⁴².

Rosyjskie podejście względem rozwoju chińskiej aktywności na północy globu jest ambiwalentne i dualne. Z jednej strony, chińskie zaangażowanie to argument na rzecz promowanego przez Rosję modelu komercjalizacji rozwoju regionalnego Arktyki, z drugiej strony barierą przed perspektywą wejścia w szerszą interakcję z Chinami. U podstaw rosyjskiej percepcji tej relacji leżą kwestie suwerenności, jakie mogą być naruszane poprzez zwiększenie chińskiego handlu północnymi arteriami. Mimo to, zdaniem Toma Røsetha, większe szanse ma współpraca, aniżeli konfrontacja między Moskwą a Pekinem w tym regionie świata⁴³. Choć równie dobrze wzrost rosyjskiej siły w Arktyce może wywołać współpracę technologiczno-naukową między Pekinem

https://www.utu.fi/en/units/tse/units/PEI/BRE/Documents/BRE%205_2014%20final.pdf (dostęp: 18.12.17).

⁴⁰ M. Fert-Malka, *Trump, Russia and the Arctic*, <http://www.russia-direct.org/analysis/trump-russia-and-arctic> (dostęp: 18.12.17).

⁴¹ B. Słomińska, *Polityka energetyczna USA. Co dalej?*, <http://cse.ibngr.pl/polityka-energetyczna-usa-co-dalej/> (dostęp: 10.02.2018).

⁴² J. Rojewski, *Władimir Putin szuka skarbów pod lodami Arktyki*, <https://www.polityka.pl/tygodnik-polityka/rynek/1734960,2,wladimir-putin-szuka-skarbow-pod-lodami-arktyki.read> (dostęp: 10.02.2018).

⁴³ T. Røseth, *Russia's dual policy towards China in the Arctic*, <https://sustainablesecurity.org/2017/05/09/russias-dual-policy-towards-russia-in-the-arctic/> na podstawie: T. Røseth, *Russia's China Policy in the Arctic, Strategic Analysis*, 38.6, 2014, s. 841–859 (dostęp: 17.12.2017).

a Waszyngtonem⁴⁴. Póki co jednym z ostatnich aktów jest rozwijanie współpracy technologicznej między Rosją a Chinami. Od 2017 roku ma miejsce użytkowanie chińskich platform wiertniczych przez Gazprom⁴⁵.

Zakończenie

Formalnoprawna droga zwrócenia się przez Rosję o legitymizację jej działań w Arktyce może skutkować wejściem w posiadanie dodatkowego 1,2 miliona kilometrów kwadratowych powierzchni globu, gdzie w głębinach występować może nawet 5 miliardów ton węglowodorów o charakterze strategicznym. Mówiąc jeszcze bardziej obrazowo, w głębinach Arktyki, potencjalnej wyłącznej ekonomicznej strefy, którą Rosja zamierza przy pomocy merytorycznych argumentów delimitować, znajdować się może bogactwa, których wartość może wynosić nawet 30 bilionów dolarów amerykańskich⁴⁶.

Jak zauważa Helga Haftendorn, wiele zależeć będzie od systemu arktycznego zarządzania – wydolności arktycznych instytucji, jak również wzajemnego poszanowania dotychczasowego wkładu eksploracyjnego państw arktycznych oraz partykularnych interesów⁴⁷.

W literaturze przedmiotu kreuje się zasadniczo dwojaką perspektywę rozwoju sytuacji w Arktyce. Pierwszy scenariusz to aksjologiczny prymat dobra wspólnego. To scenariusz dominacji skoordynowanych i multilateralnych wysiłków oraz konsensualnego dialogu wszystkich zainteresowanych państw, skutkujący usankcjonowaniem trwałego systemu regionalnego makroregionu arktycznego – na co przewiduje się 10-15 lat. Drugi scenariusz to supremacja interesów narodowych, czyli wzmożona rywalizacja oparta na partykularnym interesie i licytacji własnych racji oraz walka o przewagę w strategicznej akumulacji potencjałów narodowych w Arktyce⁴⁸.

⁴⁴ P. Zhang, *Sino-U.S. Scientific Cooperation in the Arctic: Challenges, Opportunities, and the New Approaches* [in:] *U.S.-Sino Relations in the Arctic. A Roadmap for Future Cooperation*, H.A. Conley (ed.), Washington 2017, p. 25-27, https://www.cusef.org.hk/wp-content/uploads/2017/04/170127_Conley_USSinoRelationsArctic_Web.pdf (dostęp: 19.12.2017).

⁴⁵ N. Filimonova, *Gazprom and China's 'Breakthrough' in the Russian Arctic*, <https://thediplomat.com/2017/08/gazprom-and-chinas-breakthrough-in-the-russian-arctic/> (dostęp: 17.12.2017).

⁴⁶ *Rosja przesuwa granice. Marzenia Moskwy o milionie km² nowego terytorium*, <http://forsal.pl/artykuly/922412,rosja-marzy-o-arktyce-surowce-kusza-moskwe.html> (dostęp: 29.12.2017).

⁴⁷ H. Haftendorn, *The case for Arctic governance. The Arctic puzzle*, Institute of International Affairs, Centre For Arctic Policy Studies, University of Iceland, 2013, p. 42, <https://ams.hi.is/wp-content/uploads/old/thecaseforarcticgovernance.pdf> (dostęp: 10.02.2018).

⁴⁸ L. Heininen, A. Sergunin, G. Yarovot, *Russian strategies in the Arctic: avoiding a new Cold War*, Moscow 2014, p. 91, https://www.uarctic.org/media/857300/arctic_eng.pdf (dostęp: 18.12.2017).

Aleksander Sergunin jest zdania, że wielu badaczy bardzo łatwo myli rewizjonizm z obroną racji stanu oraz dojrzałym myśleniem strategicznym, które związane jest z tym, że arktyczna baza przemysłowa dostarcza nawet 20% rosyjskiego produktu krajowego brutto. Motywuje to ponadto wyliczeniami, zgodnie z którymi prawie 100% metali rzadkich, 95% rosyjskiego gazu oraz około 70% ropy pochodzi z rosyjskiej Arktyki, a blisko 200 kolejnych tych surowców zostało w tym regionie potwierdzonych. Topniejący lód może tę liczbę, jak i zyski z zakładanej wyłącznej strefy ekonomicznej jeszcze podnieść⁴⁹.

„Arktyczny marsz Rosji” przekrojowo oddają, zdaniem Krzysztofa Wilewskiego, przetargi na przystosowany do polarnych warunków wojskowy specjalistyczny sprzęt wojskowy, zdolny do utrwalenia obecności w Arktyce, rozbudowa infrastruktury (15 lotnisk do końca drugiej dekady XXI wieku) oraz sympozja naukowe⁵⁰.

Co się tyczy zdolności wojskowych, większość obecnych rosyjskich kroków i działań, w tym posiadanych zasobów, ma zdolności defensywne, które są na ogół hiperbolizowane pod kątem potencjalnej konfrontacji w tej części świata. Adam Lajeunesse i Whitney Lackenbauer przyznają, że Rosja istotnie pomnożyła swój północny potencjał, ale w świetle działań operacyjnych ma zdolność penetrowania koła podbiegunowego poza rosyjską Arktykę⁵¹.

Niemniej większość badaczy, jak Lars Lervik⁵² czy Ryszard Szpyra⁵³, wykluczają możliwość całkowitej demilitaryzacji Arktyki. Ewentualność posiadania odpowiednich sił zbrojnych jest alternatywą w razie fiaska innych kroków. Dopóki tak będzie, wykorzystywana będzie tzw. nowa obecność wojskowa w Arktyce (czyli niezapowiedziane przeloty, rotacyjne akcentowanie siły militarnej), znacznie baczniej obserwowane i prawdopodobnie piętnowane będą wszelkie przejawy „tradycyjnej” obecności wojskowej, polegającej na strategicznym szachowaniu polarnej przestrzeni instalacjami na przyczółkach wojskowych. Sam status Arktyki będzie ulegał podnoszeniu, wraz z obniżaniem się poziomu stabilności innych „rezerwuarów” surowcowych

⁴⁹ A. Sergunin, *Is Russia going hard or soft in the Arctic*, <https://wilsonquarterly.com/quarterly/into-the-arctic/is-russia-going-hard-or-soft-in-the-arctic/> (dostęp: 28.12.2017).

⁵⁰ K. Wilewski, *Arktyczny marsz Rosji*, <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/22573?t=Arktyczny-marsz-Rosji> (dostęp: 10.02.2018).

⁵¹ A. Lajeunesse, W. Lackenbauer, *Russia's Arctic Militarization: A Reality Check*, <https://www.newsdeeply.com/arctic/community/2017/03/17/russias-arctic-militarization-a-reality-check> (dostęp: 18.12.2017).

⁵² L.S. Lervik, *The Arctic – Economic Growth or Future Battlefield?*, <https://thestrategybridge.org/the-bridge/2017/9/27/the-arcticeconomic-growth-or-future-battlefield> (dostęp: 18.12.2017).

⁵³ R. Szpyra, *(Nie)bezpieczeństwo militarne w regionie Arktyki – zarys problematyki*, [w:] *Arktyka na początku XXI wieku: między współpracą a rywalizacją*, M. Łuczuk (red.), Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 151-160.

świata lub poziomu rezerw strategicznych⁵⁴. Narracja militarna pozostanie czynnikiem wspierającym, a w pewnym sensie komunikującym gotowość do obrony swoich interesów w Arktyce⁵⁵.

Póki co, zgodnie z tytułem czwartego forum arktycznego w rosyjskim Archangielsku, Arktyka pozostaje „terytorium dialogu”⁵⁶ (o „sprawiedliwym ładzie”) z możliwym prawdopodobieństwem zaistnienia dialogu erystycznego („pulsacji bezpieczeństwa”), którego argumentami będą zgromadzone w cieniu dialogu (mające potencjał uruchomienia w odpowiednim czasie) instrumenty twardego wpływu i uzyskania, bądź co bądź specyficznej, wymagającej i nietatwej do osiągnięcia w pojedynkę przewagi („hegemonii”). W myśl powyższego Arktyka to arena złożonych wyzwań dla bezpieczeństwa międzynarodowego, której stawką są zasoby strategiczne. Arktyczną szansą jawi się technologiczno-naukowe przywództwo – w służbie całej cywilizacji i sprawiedliwej redystrybucji zasobów, a zagrożeniem militarna hegemonia i dyktat surowcowo-handlowy. Supremacja technologiczno-naukowa w Arktyce, przynajmniej na czas sankcji zachodnich, jest zablokowana⁵⁷. Do czasu ewentualnego zwrotu akcji racjonalne zdaje się skupienie na „zamrożeniu” zdolności innych, poprzez projekcję obecności na trasach Dalekiej Północy⁵⁸.

Bibliografia

Akty i dokumenty prawne:

Военная доктрина Российской Федерации, Федеральный выпуск № 6570 (298), 30 декабря 2014 г., <https://www.rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html> (dostęp: 29.12.2017).

О стратегии развития Арктической зоны Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности на период до 2020 года, <http://government.ru/info/18360/> (dostęp: 14.01.2018).

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Szerzej: M. Smolarek, *Interdyscyplinarność bezpieczeństwa militarnego*, [w:] *Interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie. Paradygmat, wiedza, demarkacja*, K. Raczkowski, K. Żukowska, M. Żuber (red.), Difin, Warszawa 2013.

⁵⁶ E. Bergquist, *Russia about the Arctic: „Territory of Dialogue”*, <http://www.highnorthnews.com/russia-about-the-arctic-territory-of-dialogue/> (dostęp: 16.12.2017).

⁵⁷ *Rosja nie radzi sobie ze swoimi zasobami ropy i gazu w Arktyce*, <http://www.cire.pl/item,157920,1,0,0,0,0,0,rosja-nie-radzi-sobie-ze-swoimi-zasobami-ropy-i-gazu-w-arktyce.html> (dostęp: 10.02.2018).

⁵⁸ J. Targalski, *Arktyka to zamrożony konflikt*, <http://www.cire.pl/item,157920,1,0,0,0,0,0,rosja-nie-radzi-sobie-ze-swoimi-zasobami-ropy-i-gazu-w-arktyce.html> (dostęp: 10.02.2018).

Указ Президента Российской Федерации от 13 мая 2017 года № 208 "О стратегии экономической безопасности Российской Федерации на период до 2030 года", <https://cdnimg.rg.ru/pril/140/28/53/strategiya2030.pdf> (dostęp: 27.12.2017).

Opracowania:

Bukowiecka H., *Polityka Federacji Rosyjskiej w regionie Morza Bałtyckiego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.

Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2011.

Jakimowicz R., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec regionu Azji i Pacyfiku, Azji Centralnej i Arktyki*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2015.

Korzeniowski L.K., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2017.

Kubiak K., *Interesy i spory państw w Arktyce w pierwszych dekadach XXI wieku*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2012.

Kukułka J., *Pojęcie i istota międzynarodowego ładu pokojowego*, [w:] *Pokój w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, J. Kukułka (red.), Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1991.

Leksykon bezpieczeństwa - wybrane pojęcia, K. Dziubińska i inni (red.), Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2017.

Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego, t. IV, P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda (red.), Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

Michnik W., *Hegemonia*, [w:] *Leksykon bezpieczeństwa – wybrane pojęcia*, K. Dziubińska i inni (red.), Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2017.

Modrzejewska M., *Pojęcie zagrożenia i bezpieczeństwa w ujęciu prakseologicznym*, [w:] J. Osiński (red.), *Bezpieczeństwo – współczesne wymiary*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2014.

Pokój w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych, J. Kukułka (red.), Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1991.

Smolarek M., *Interdyscyplinarność bezpieczeństwa militarnego*, [w:] *Interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie. Paradygmat, wiedza, demarkacja*, K. Raczkowski, K. Żukrowska, M. Żuber (red.), Difin, Warszawa 2013.

Szpyra R., *(Nie)bezpieczeństwo militarne w regionie Arktyki – zarys problematyki*, [w:] *Arktyka na początku XXI wieku: między współpracą a rywalizacją*, M. Łuczuk (red.), Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013.

Wróblewski R., *Wprowadzenie do nauk o bezpieczeństwie*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2017.

Wróblewski R., *Zarządzanie bezpieczeństwem narodowym (aspekty przedmiotowe i metodologiczne)*, [w:] P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda (red.), *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, t. IV, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

Źródła internetowe:

Ambrose J., *Russia's eyes global gas dominance with first export from \$27 bn Arctic LNG project*, <http://www.telegraph.co.uk/business/2017/12/05/russia-eyes-global-gas-dominance-first-export-27bn-arctic-lng/> (dostęp: 27.12.2017).

Arktyczne Tory dla żołnierzy operujących na północy Rosji, <http://www.defence24.pl/arktyczne-tory-dla-zolnierzy-operujacych-na-polnocy-rosji> (dostęp: 07.01.2018).

Baev P.K., *Militarization and Nuclearization: The Key Feature of The Russian Arctic*, <https://jamestown.org/program/militarization-nuclearization-key-features-russian-arctic/> (dostęp: 17.12.2017).

Bergquist E., *Russia about the Arctic: „Territory of Dialogue”*, <http://www.highnorthnews.com/russia-about-the-arctic-territory-of-dialogue/> (dostęp: 16.12.2017).

Braun A., Blank S., *Why is Russia getting ready for war in the Arctic?*, <https://ipolitics.ca/2017/02/27/why-is-russia-getting-ready-for-war-in-the-arctic> (dostęp: 17.12.2017).

Chaber W., *Rywalizacja o wpływy w rejonie Arktyki*, <http://psz.pl/115-strefa-wiedzy/rywalizacja-o-wplywy-w-rejonie-arktyki> (dostęp: 18.12.2017).

Closson R.S., *Kennan Cable No. 24: Russian foreign policy in the Arctic: Balancing Cooperation and Competition*, <https://www.wilsoncenter.org/publication/kennan-cable-no24-russian-foreign-policy-the-arctic-balancing-cooperation-and> (dostęp: 27.12.2017).

Conley H.A. (ed.), *U.S.-Sino Relations in the Arctic. A Roadmap for Future Cooperation*, Washington 2017, https://www.cusef.org/hk/wp-content/uploads/2017/04/170127_Conley_USSinoRelationsArctic_Web.pdf (dostęp: 19.12.2017).

Dyner M.A., *Nowa koncepcja rosyjskiej polityki zagranicznej*, „Biuletyn PISM” 2017, nr 1 (1443), <https://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-1-1443> (dostęp: 18.12.2017).

Fert-Malka M., *Russia's Arctic: Soft and Hard Power Go Hand in Hand*, <http://www.worldpolicy.org/blog/2017/01/18/russias-arctic-soft-and-hard-power-go-hand-hand> (dostęp: 18.12.2017).

Fert-Malka M., *Trump, Russia and the Arctic*, <http://www.russia-direct.org/analysis/trump-russia-and-arctic> (dostęp: 18.12.2017).

Filimonova N., *Gazprom and China's 'Breakthrough' in the Russian Arctic*, <https://thediplomat.com/2017/08/gazprom-and-chinas-breakthrough-in-the-russian-arctic/> (dostęp: 17.12.2017).

Foxall A., *Russia's Policies towards a Changing Arctic: Implications for UK Security*, *Russia Studies Centre. Research Paper No. 12 (2017)*, <http://henryjacksonsociety.org/>

wp-content/uploads/2017/09/Russias-Policies-towards-a-Changing-Arctic-1.pdf (dostęp: 18.12.2017).

Gotkowska J., *Osło się zbroi. Co słychać na Dalekiej Północy, czyli norweska polityka bezpieczeństwa*, „Polska Zbrojna”, nr 1, styczeń 2017, <https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/norwegia.pdf> (dostęp: 18.12.2017).

Haftendorn H., *The case for Arctic governance. The Arctic puzzle*, Institute of International Affairs, Centre For Arctic Policy Studies, University of Iceland, 2013, <https://ams.hi.is/wp-content/uploads/old/thecaseforarcticgovernance.pdf> (dostęp: 10.02.2018)

Heininen L., Sergunin A., Yarovot G., *Russian strategies in the Arctic: avoiding a new Cold War*, Moscow 2014, https://www.uarctic.org/media/857300/arctic_eng.pdf (dostęp: 18.12.2017).

Jacob L.-P., *Keys to Understanding Russia's Arctic Policy*, <http://natoassociation.ca/keys-to-understanding-russias-arctic-policy/> (dostęp: 17.12.2017).

Kilisek R., *Why is the Arctic at the center of world politics?*, <https://breakingenergy.com/2014/10/07/why-is-the-arctic-at-the-center-of-world-politics/> (dostęp: 17.12.2017).

Lajeunesse A., Lackenbauer W., *Russia's Arctic Militarization: A Reality Check*, <https://www.newsdeeply.com/arctic/community/2017/03/17/russias-arctic-militarization-a-reality-check> (dostęp: 18.12.2017).

Lervik L.S., *The Arctic-Economic Growth or Future Battlefield?*, <https://thestrategybridge.org/the-bridge/2017/9/27/the-arcticeconomic-growth-or-future-battlefield> (dostęp: 18.12.2017).

Micallef J.V., *Polar Politics: The Competition to the Arctic Heats Up*, https://www.huffingtonpost.com/joseph-v-micallef/polar-politics-the-compet_b_11920192.html (dostęp: 16.12.2017).

Peterson McDaniel C., *Russia's Arctic Strategy: An Analysis of the Role of Diplomatic, Cooperative, and Domestic Policies*, <https://www.theartcticinstitute.org/russias-arctic-strategy-analysis-role-diplomatic-cooperative-domestic-policies/> (dostęp: 18.12.2017).

Pezard S. et al., *Maintaining Arctic Cooperation with Russia. Planning for Regional Change in the Far North*, Santa Monica 2017, p. 50-59, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1700/RR1731/RAND_RR1731.pdf (dostęp: 19.12.2017).

Rojewski J., *Władimir Putin szuka skarbów pod lodami Arktyki*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/rynek/1734960,2,wladimir-putin-szuka-skarbow-pod-lodami-arktyki.read> (dostęp: 10.02.2018).

Røseth T., *Russia's dual policy towards China in the Arctic*, <https://sustainablesecurity.org/2017/05/09/russias-dual-policy-towards-russia-in-the-arctic/> (dostęp: 17.12.2017).

Rosja nie radzi sobie ze swoimi zasobami ropy i gazu w Arktyce, <http://www.cire.pl/item,157920,1,0,0,0,0,rosja-nie-radzi-sobie-ze-swoimi-zasobami-ropy-i-gazu-w-arktyce.html> (dostęp: 10.02.2018).

Rosja przesuwa granice. Marzenia Moskwy o milionie km² nowego terytorium, <http://forsal.pl/artykuly/922412,rosja-marzy-o-arktyce-surowce-kusza-moskwe.html> (dostęp: 29.12.2017).

Rosja: niebo nad Arktyką pod kontrolą całą dobę, <http://www.defence24.pl/716348,rosja-niebo-nad-arktyka-pod-kontrola-cala-dobe> (dostęp: 27.12.2017).

Roston E., Migliozi B., *How Melting Arctic Changes Everything*, Part II, *The Political Arctic*, <https://www.bloomberg.com/graphics/2017-arctic/the-political-arctic/> (dostęp: 16.12.2017).

Sergunin A., *Is Russia going hard or soft in the Arctic*, <https://wilsonquarterly.com/quarterly/into-the-arctic/is-russia-going-hard-or-soft-in-the-arctic/> (dostęp: 28.12.2017).

Słomińska B., *Polityka energetyczna USA. Co dalej?*, <http://cse.ibngr.pl/polityka-energetyczna-usa-co-dalej/> (dostęp: 10.02.2018).

Special issue on the future of the Arctic, Laaksonen E. (ed.), November 2014, Issue no. 5, https://www.utu.fi/en/units/tse/units/PEI/BRE/Documents/BRE%205_2014%20final.pdf, Turku 2014, (dostęp: 18.12.2017).

Spohr A.P. et al., *The Militarization of the Arctic: Political, Economic and Climate Challenges*, "UFRGS Model United Nations Journal" 2013, Vol. 1, <https://www.ufrgs.br/ufrgsmun/2013/wp-content/uploads/2013/10/The-Militarization-of-the-Arctic-Political-Economic-and-Climate-Changes.pdf> (dostęp: 17.12.2017).

Staun J., *Russia's Strategy in the Arctic*, Copenhagen 2015, https://pure.fak.dk/ws/files/7120599/Russias_Strategy_in_the_Arctic.pdf (dostęp: 18.12.2017).

Targalski J., *Arktyka to zamrożony konflikt*, <http://www.cire.pl/item,157920,1,0,0,0,0,0,rosja-nie-radzi-sobie-ze-swoimi-zasobami-ropy-i-gazu-w-arktyce.html> (dostęp: 10.02.2018).

The Global Risk Report 2017. 12th Edition, Cologny/Geneva 2017, http://www3.weforum.org/docs/GRR17_Report_web.pdf (dostęp: 17.12.2017).

Weezeman S.T., *Military capabilities in the Arctic: a New Cold War in the High North?*, Solna 2016, <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/SIPRI%20Military-capabilities-in-the-Arctic.pdf> (dostęp: 19.12.2017).

Wilewski K., *Arktyczny marsz Rosji*, <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/22573?t=Arktyczny-marsz-Rosji> (dostęp: 10.02.2018).

Żeliszewski M., *Rosja w Arktyce*, <https://sztab.org/rosja-w-arktyce/> (dostęp: 18.12.2017).

Слободян Е., *Стратегия экономической безопасности России до 2030 года. Справка*, http://www.aif.ru/dontknows/file/strategiya_ekonomicheskoy_bezопасnosti_ros-sii_do_2030_goda_spravka (dostęp: 28.12.2017).